

כמים חיים

בנשיאותו של הרב חיים אידלס שליט"א

בהוצאת ע"ר "איש צדיק היה" 580546158

פרשת מטות מסעי תשפ"ה

דרך חיים

פרשת מטות תמיד תחול בשלושת השבועות. אם היא נקראת לבדה יפטירו ב"דברי ירמיהו", ואם מחוברת לפרשת מסעי כבשנה זו מפטירים ב"שמעו דבר ה'". ירמיהו הנביא נבחר להיות נביא החרבן. "בטרם אצרך בבטן ידעתך ובטרם תצא מרחם הקדשתיך נביא לגוים נתתיך... ראה הפקדתיך היום על הגוים ועל הממלכות לנתוש ולנתוץ ולהאביד ולהרוס לבנות ולנטוע" (ירמיהו א. ה. שם י.). אומרים חז"ל כי הקב"ה ציווה "לא תחיה כל נשמה", אבל הם לא עשו כן במה שקיימו את משפחת רחב, ממנה בא ירמיהו שיאמר ויעשה דברים שיהיו לשכים בעיניהם ולצננים בצדיהם. מדברי המדרש אנו למדים כי פעולתו של ירמיהו למול עם ישראל הינה תוצאה של מה שהשאירו בני ישראל את רחב ומשפחתה בחיים. לכאורה רחב זכתה להצלתה בדן, שהרי אמרה "בשלושה דברים אלו חטאתי לפניך בשלושה דברים אלו מחול לי בחבל בחלון ובחומה" (ילקוט שמעוני יתרו רסח). והלא זכתה ש"שמונה נביאים והם כהנים יצאו מרחב הזונה, ואלו הן: נריה, ברוך, ושריה, מחסיה, ירמיה, חלקיה, חנמאל, ושלוש" (מגילה יד). וכפי שלמדו ממנה חז"ל: "הלא דברים קל וחומר. ומה אם זו שהיתה מעם שנאמר בו "לא תחיה כל נשמה", על שקדמה את עצמה כך קרבה המקום, ישראל שעושים התורה על אחת כמה וכמה" (ילקוט שמעוני נ"ך תתרו). וכן נמנית מן הגיורות הצדקניות עם בת פרעה ורות המואביה. וכן זכתה להיות אשת יהושע. אם כך מה מקום יש לבקר את ישראל במה שהשאירו בחיים ולא הרגוה.

רבתינו (דברים רבה ב כח) לימדונו כי רחב הגיעה להשגות גדולות באלוקות: "כי ה' הוא האלהים". רבן אמרי: יתרו נתן ממש בעבודה זרה, שנאמר: "עתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלהים". נעמן הודה במקצת ממנה, שנאמר: "הנה נא ידעתי כי אין אלהים בכל הארץ כי אם בישראל". רחב שמתהו בשמים ובארץ, שנאמר: "כי ה' אלהיכם הוא אלהים בשמים וממעל ועל הארץ מתחת". משה שמו אף בחללו של עולם, שנאמר: "כי ה' הוא האלהים בשמים וממעל ועל הארץ מתחת אין עוד?" אפילו בחללו של עולם". משמע שרחב זכתה לעלות קרוב למדרגת משה רבנו אבי הנביאים. וזכתה לשכר על השגות אלו: "אמר הקב"ה לרחב: את אמרת: "כי ה' אלהיכם הוא אלהים בשמים וממעל ועל הארץ מתחת". נחא "בארץ", שמה "בשמים וממעל"? את אמרת מה דלא חמין עיניך (מה שלא ראו עיניך), חייך שבנד עומד ורואה מה שלא ראו הנביאים, הדא הוא דכתיב: "נפתחו השמים ואראה מראות אלהים" (מדרש שמואל ט). מכאן משמע שאף יחזקאל היה מבניה של רחב. אם כן מדוע הייתה רחב בת-מוות? ובמיוחד שנשבעו לה שלא יפגעוה לרעה. ועוד יותר על פי דברי המלבי"ם (יהושע ב יב) שכותב שרחב התגיירה בפני פנחס וכלב קודם שחצו את הירדן, ואם כן בשעת הגעת ישראל כבר לא הייתה בכלל "לא תחיה כל נשמה". כדי להבין זאת עלינו להתבונן בשליחות המרגלים. המרגלים הגיעו ליריחו ונכנסו אל בית רחב. עם הגעת שלוחי המלך בבקשה להסגירם העלתה אותם לגג ביתה להחביאם. לצורך הצלתם השביע אותם שיעמדו בהבטחתם להצילה, ולבסוף הורידתם בחבל מחלון ביתה בתקות חוט השני. כיצד זה נשבעו המרגלים פעמיים, בתחילה וקודם צאתם? אלא שטענו בפניה כי שבועתם הראשונה לא הייתה אלא משום נדרי אונס, ועל כך אמרו כי נקיים הם משבועה זו, ובאם היא רוצה שיתחייבו לה עליה לעמוד בתנאים החדשים. ממילא אין תביעה מהשמיים על מה שהצילוה, שכאמור לא הייתה בכלל "לא תחיה כל נשמה". אלא כיוון ששבועתם הראשונה לא חלה, מדוע זה שבו ונשבעו מחדש להציל את כל משפחתה שעה שהיו פטורים משבועתם הראשונה, ושב כלפיהם הדין של "לא תחיה כל נשמה". על כך אמרו חז"ל כי מכח השארת הקלקול הזה שהביא לבסוף חורבן נענשו ישראל ויצא ממנה ירמיהו שציער אותנו בנבואותיו.

אך יש להוסיף ולהתבונן מניין זה ידעה רחב את דיני שבועות ונדרים, הלא בפרשת השבוע נאמר "דבר אל ראשי המטות לבני ישראל לאמרי", דווקא בישראל יש דין "לא יחל" ולא אצל אומות העולם (ספרי זוטא). אלא יש לומר שדין שבועות הוא דין שכלי פשוט, כפי שמצאנו שבועות אצל אבימלך ואברהם, יוסף ואחיו, יעקב ולבן, יתרו ומשה (נדרים סה). וכפי שכותב רב נסים

גאון (בהקדמתו לש"ס) שגויים מצוויים בדברים הנוגעים בהבנת הלב. וכן כתבו התוס' (בבא בתרא) שאף שאינם מצוויים אל להם לעשות דברים מכווערים שאינם ראויים ועבירה היא בידם. ולכן כתב המשך חכמה כי על שבעת שווא ושקר נענשים אומות העולם כי היא מצוה שכלית.

אם כן מהו הציווי שהתחדש בפרשתנו לבני ישראל? נראה לומר כי דווקא דין היתר של חכם הוא החידוש השייך לישראל שעליו נצטוו בפרשה. היכולת של חכם להתיר נלמד מהאמור "זה הדבר אשר צוה ה' לראשי המטות". דין זה של התרת נדרים הוא חידוש של ישראל ואומות העולם לא ידעו בו. על כן על אף שמצד אחד היו פטורים משבועתם הראשונה, שבשלה חל עליהם איסור של "לא תחיה כל נשמה", סוף סוף נהגו עימם באופן זה על מנת להימנע מחילול שם שמיים שעלול היה לבוא במה שלא היו מקיימים את שבועתם הראשונה, שלא ייראה כביטול של "לא יחל דברו".

בדרכו של ר' אריה

אדם אחד פגש בר' אריה, אשר עשרות שנים קודם לכן נמנה על תלמידיו בתלמוד-תורה 'עץ חיים', ובירכו לשלום. אמר לו ר' אריה: "זכורני שבימי ילדותך היית שוקד על התורה. נו, והיום ממשיך הינך לעיין בספרים?". "לעתים..." השיבו האיש. "לימדונו חכמים כי יש לקבוע 'עתים לתורה', ולא 'תורה לעתים'", ענה ר' אריה. (צדיק יסוד עולם עמ' 329)

הלכה ומנהג

בשבת קודש ניכנס לראש חודש אב, החודש עליו אמרו חז"ל "משנכנס אב ממעטים בשמחה", על שם חרבנות שני בתי המקדש שהתרחשו בחודש זה. עלינו לעסוק בקינה על צער השכינה בימים אלה, לתת את ליבנו לחשב חשבוננו של עולם על מה נענשנו כך, שהרי לימדונו רבותינו שכל דור שלא נבנה בית המקדש בימיו נחשב כאילו נחרב בימיו. ומאידך כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בבניינה.

בדיני תשעת הימים ישנו חילוק; מנהג בני אשכנז הוא שהדברים האסורים בתשעת הימים אסורים לכל אורכם. לעומתם בני ספרד נוקטים שרוב האיסורים חלים רב מהשבוע שחל בו תשעה באב, שהשנה אין דין זה חל ברוב ההלכות משום שתשעה באב יכול רק ביום ראשון שבשבוע הבא.

למנהג בני אשכנז אין אוכלים בשר כבר מליל ראש חודש אב, ובשנה זו שחל ראש חודש בשבת איסור זה מתחיל ממוצאי תשעה באב. לעומת זאת, בקרב בני ספרד ישנם מנהגים שונים בדבר אכילת בשר, וכל אחד יעשה כמנהגו; יש שנמנעו מאכילת בשר החל מראש חודש, יש שנמנעו כן מאחרי ראש חודש, ויש שממשיכים לאכול בשר עד השבוע שחל בו, כלומר מותרים באכילה לכל אורך השבוע הקרוב. לדעת רבותינו הספרדים בשר שנשאר משבת מותר באכילה גם לנוהגים להחמיר בשבוע הבא, וכן התירו לאכול בשר בסעודת מלווה מלכה, לעומת בני אשכנז שכאמור התירו את אכילת הבשר בשבת בלבד. איסור אכילת בשר הוא בין על בשר בקר ובין על בשר עוף. איש או אישה המכניס אוכל לשבת הבאה ('שבת חזון') ומעוניינים לטעום מעט מן התבשיל על מנת לדעת אם יש להוסיף תבלין - יכולים לעשות כן, אך אין לאכול מעבר לכך. מותר לעשות שימוש בסיר בשרי עבור הכנת תבשיל פרווה, אפילו אם בישלו בו ביממה האחרונה. נכון להימנע מלתת בשר או עוף לילד בן שש ומעלה, משום שכיום ישנם תחליפי בשר טובים. אמנם ילד שיש לו צורך בריאותי לאכול בשר - מותר לתת לו בשר עד גיל בר-מצוה. אשה בתוך שלושים יום מלידתה - מותרת באכילת בשר בתשעת הימים.

מנהג אשכנז שלא לשתות יין בתשעת הימים, כשגם בזה יש מהספרדים שהמשיכו בשתיית היין אף בשבוע שחל בו תשעה באב. אמנם הספרדים הנוהגים כדעת מרן השלחן ערוך נמנעו לשתות יין כבר מראש חודש אב. הנוהגים להימנע משתיית יין נמנעים גם מלתת יין בתבשילים ומאפים. בדיעבד אם נתנו יין בתבשיל נכון לשמרו בהקפאה עד לאחר תשעה באב, אך אם טעם היין בטל ולא מורגש - מותר לאכול את התבשיל או המאפה גם בתשעת הימים.

אכילת בשר ושתית יין מותרות בסעודת מצוה; בגדר זה נכללות סעודת ברית מילה, פדיון הבן, הכנסת ספר-תורה, סיום מסכת גמרא / סדר משניות / ספר מהתנ"ך עם פירוש. בני אשכנז נמנעים מלהזמין לסעודה שכזו יותר מעשרה מוזמנים, ובני ספרד נוהגים להזמין לסעודה כרצונם.

למנהג בני אשכנז אין לכבס ולגהץ בגדים החל מראש חודש אב, וכן לא משתמשים בבגדים או מצעים מכובסים ונקיים. לכן, הדבר הנכון ביותר הוא 'להכין' בגדים לתשעת הימים. הכנה זו נעשית על ידי שימוש לזמן מה במספר הבגדים הנצרך לתשעת

הימים קודם ליל ראש חודש אב- ובכך יוכל לשוב וללבשם במהלך תשעת הימים, ששוב לא נחשבים כמכובסים. בדיעבד אדם שלא הספיק להכין בגדים יוכל במהלך תשעת הימים להוציא בגד נקי מהארון ולדרוך על גביו באופן שיתלכלך מעט (ולכן לא מועיל בזה מה שמניח אותם על גבי רצפה נקייה ודורך עליהם עם גרביים נקיות)- ובכך יוכל להשתמש בהם בתוך תשעת הימים. בגדים של קטנים (עד גיל שלוש-ארבע) אשר התלכלכו ויש צורך לכבסם- מותר לעשות כן. באם מכבס בגדים שכאלו ניתן להוסיף אליהם בגדים נוספים של הילדים הקטנים, אף שאינם מלוכלכים עד כדי כך שנצרכים בדחיפות לכיבוס. אמנם אין להוסיף אליהם את בגדי הגדולים (כשלעניין זה קטנים נחשב כל שקטן מגיל שבע).

בני אשכנז נהגו להימנע מלרחוץ עצמם במהלך תשעת הימים. אמנם כל זה היה בארצות הקור, אך כאן בארץ ישראל שמוג האוויר חם, ובמיוחד בתקופה זו, ניתן להקל למי שזקוק לכך שיתקלח לזמן קצר תחת זרם מים קרים בלבד. אדם שקשה לו הדבר במיוחד יוכל להשתמש במעט מים פושרים לצורך הדבר. כן מותר להשתמש בסבון במקומות המלוכלכים בלבד. אך בערב שבת הבאה ניתן להתקלח לכבוד שבת קודש במים חמימים למי שנוהג כן במהלך כל השנה. גם במקלחת זו נשתמש בסבון במקומות המלוכלכים בלבד. עד גיל שלוש ניתן לרחוץ את הילד כרגיל באמבטיה. מאחר גיל שלוש עד גיל בר-מצווה מותר לקלחו במקלחת בלבד עם מים פושרים ולמעט בשימוש בסבון. הטבילה במקווה לכבוד שבת קודש מותרת בתשעת הימים, כשיש להשתדל לטבול במים קרים ובאם לא ניתן יטבול במים חמימים בזריזות. היתר זה שייך גם במי שלא מקפיד לטבול מידי שבת. אדם הנוהג לטבול מדי יום לתוספת קדושה וטהרה יכול לנהוג כן גם בתשעת הימים באופן זה. בני אשכנז שנוהגים להימנע מרחיצה בכל תשעת הימים נמנעים מללכת לבריכה או לים, שגם הם נחשבים בכלל רחיצה. כן אין להיכנס לסאונה בימים אלה. אמנם אדם שזקוק לשחייה בבריכה טיפולית מטעמים רפואיים- יכול לעשות כן עפ"י צרכיו הרפואיים, ויתן דעתו שלא ליהנות מהשהות בבריכה ומהרחיצה לאחריה.

שו"ת עם הרב חיים אידלס

שאלה

איך לנהוג בערב שבת חזון מחר עם הרחיצה לכבוד שבת?

תשובה

מרחן הרמ"א פסק שמותר לרחוץ רק פניו ידיו ורגליו בצונן ללא סבון. ומי שבכל ערב שבת רוחץ בחמים יכול להקל לרחוץ פניו ידיו ורגליו בלבד בחמים. ומרחן המ"ב מדגיש שגם בזה הכוונה היא לרחיצה ללא סבון. לעומתו החי"א והחזו"א מתירים לרחוץ גם בסבון ובמים חמים את פניו ידיו ורגליו. אך הערוה"ש צעק על כך שבעבר המרחצאות היו סגורים בערב שבת חזון, והמקילים בזה עתידים ליתן את הדין. וכך האריך הרבי מקלויזנבורג זי"ע (דברי יציב או"ח ח"ב סי' רלז) שרק מי שמזוהם בזיעה יתרחץ בצנעא בביתו באופן המותר. נוסף שאדם שסובל מזיעה, במיוחד בארץ ישראל ובמים חמים אלו, מותר לו להתרחץ כל תשעת הימים במים פושרים-קרים עם סבון במקומות זיעה בלבד. אולם בערב שבת חזון עליו לעשות זאת רק קודם חצות (ביה"ל סי' תקנא גבי אשה).

לעומת זאת הטבילה במקווה לכבוד שבת מותרת (עפ"י המ"ב שם סקצ"ה). והאריך הא"א (סי' תקנא) להתיר גם למי שלפעמים לא טובל לכבוד שבת שיוכל לטבול בערב שבת חזון. לכתחילה הטבילה תהיה במים קרים, אבל מי שלא מסוגל לטבול במים קרים יכול לטבול גם במים חמים, כמו שפסקו הכה"ח והתוספת חיים (סי' תקנא ס"ק ק"צ בשם הבא"ח) על החי"א (כלל קלג סקל"ז), בתנאי שיטבול ומיד ייצא ולא יחפש ליהנות במים. אגב, אלו שנוהגים כל בוקר לטבול במקווה לתוספת קדושה מותר להם לטבול כל יום מתשעת הימים לכבוד התפילה ותוספת קדושה. וכאמור יטבול במים קרים במידת האפשר, ואם אין ביכולתו אזי יטבול במהירות במים חמים וייצא מיד, כפי שהאריך מרחן השבה"ל (ח"ז סי' עז) והצי"א (חי"א סי' נז). אך לכולי עלמא ההליכה לסאונה אסורה, שהיא לשם תענוג בלבד.

שאלה

אנו מתחתנים מיד לאחר תשעה באב, האם נוכל לחדש בגדים בשבת "חזון" לכבוד השבת חתן, והאם ניתן בכלל לקיים שבת כלה בשבת זו?

תשובה

לחתן בלבד מותר לחדש בגדים. ובוודאי שאם הוא עתיד ללכת עם שטריימל מותר לו לחדש כי אם לא זה ייראה ממש כאבילות בפרהסיא. אולם אתם תחדשו בשבת שקודם ראש חודש אב את כל הבגדים שברצונכם. אמנם מרחן המ"ב מביא

מהמג"א שאסר במפורש גם על החתן לחדש בגדים, אך היו רבים שהקלו בשבת 'חזון' לצורך חתן (דרכי חיים ושלוש סיי תתקמה, שולחן העזר ח"ב דף יג). אולם קולא זו היא רק לצורך החתן ולא לקרוביו. לגבי שבת כלה, אין שום בעיה לקיימה, אולם יש לעשות זאת בצנעא- בבית ולא בפרהסיא.

שאלה

מה דין בגדים חדשים עד ר"ח אב ומר"ח (השואלת אשכנזית)?

תשובה

כיום שאין שמחה כ"כ בבגדים חדשים ואין צריך לברך עליהם "שהחיינו"- מותר לחדש עד ראש חודש כל בגד אף אם הוא יקר וטוב. אולם כדאי להחמיר בבגדים חדשים יקרים מחויטים וכדומה. אך מראש חודש ואילך אין לחדש אף נעליים וכובע וכדומה. כשיש לדעת שכל דבר שאבד ושייך בו פסידא, יש להקל בקנייתו אף בשבוע שחל בו, לדוגמא מכירת סוף עונה או התייקרות מחירים, קניית בגדים מרוכזת לסוחר וכדומה. למעט לדעת הגר"א שרק לאדם שאין לו מה לאכול יש מקום להקל. וכן ניתן להקל לקטנים לחדש ואף לקנות בגדים כשיש צורך גדול.